

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПОВІТРЯНИХ СИЛ
імені ІВАНА КОЖЕДУБА

**ВІЙНИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕПОХИ:
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ДИСКУРС**

Монографія

Харків

2021

УДК 141.7:316.485.26:001.1

B71

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Харківського національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
(протокол № 6 від 19 травня 2021 року)*

Рецензенти:

В.І. Осьодло – доктор психологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, начальник гуманітарного інституту Національного університету оборони імені Івана Черняхівського;

І.Д. Денисенко – доктор філософських наук, професор, декан факультету психології і соціології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

І.А. Побочий – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри філософії та політології Національної металургійної академії України;

Н.А. Віннікова – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри політології філософського факультету, учений секретар Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс: монографія / B71 за ред. В.А. Кротюка. Харків: Факт, 2021. 592 с.

ISBN

Монографію присвячено комплексному міждисциплінарному дослідженню феномену сучасної війни в онтологічному, культурно-історичному, структурно-функціональному, аксіологічному вимірах. У даному виданні на системній основі поєднані різнорівневі методологічні підходи до дослідження основних аспектів збройного протистояння в інформаційному просторі. Сутність ключових категорій безпекової сфери досліджується крізь призму інтерсуб'єктивної філософської парадигми.

Монографія розрахована на науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти, військовослужбовців і державних службовців, усіх, хто цікавиться проблемами еволюції форм і методів збройного протистояння.

УДК 141.7:316.485.26:001.1

ISBN

© Колектив авторів, 2021

ЗМІСТ

Передмова (<i>В.А. Кротюк</i>).....	5
Розділ 1	
ПРИРОДА ВІЙН ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕПОХИ: НАУКОВА РЕФЛЕКСІЯ	11
1.1. Сучасні війни у проблемному полі гуманітарних наук (<i>В.А. Кротюк, Є.Г. Староконь</i>).....	11
1.2. Мережеві війни як феномен інформаційного суспільства (<i>О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань</i>).....	37
1.3. Організаційні війни як різновид неконвенційних війн (<i>О.Ю. Панфілов, Г.І. Фінін</i>).....	55
1.4. Сучасні гібридні геополітичні конфлікти: військові та комунікативні аспекти (<i>О.В. Курбан</i>).....	76
Розділ 2	
СТРАТЕГІЇ І ТЕХНОЛОГІЇ ВІЙН ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕПОХИ: ГУМАНІТАРНІ ТА МІЛІТАРНІ АСПЕКТИ	108
2.1. Технології маніпулювання суспільною свідомістю у сучасних гібридних війнах: соціокультурний контекст (<i>О.Г. Данильян, Ю.Ю. Калиновський</i>).....	108
2.2. Технології комунікативної політики держави як інструменти здійснення інформаційних війн (<i>О.Є. Висоцька</i>).....	132
2.3. Інформаційний тероризм як складова гібридної війни (<i>В.В. Чалапко</i>).....	165
2.4. Мережецентричні системи управління військового призначення та інформаційно-комунікаційний простір: концептуальні аспекти їх створення (<i>А.М. Носик, Ю.Ф. Кучеренко</i>).....	192
2.5. Інформаційно-психологічний вплив на суспільну свідомість в умовах інформаційно-психологічної війни (<i>О.В. Шевчук, І.В. Габро</i>).....	222
2.6. Інформаційна війна Російської Федерації проти України: вплив пропаганди на політичну культуру дітей на окупованих територіях (<i>І.О. Поліщук</i>).....	244

Розділ 3

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ У СУЧАСНИХ ВІЙНАХ.....	268
3.1. Дискурс контрпропаганди в умовах гібридної війни (<i>М.П. Требін, Т.О. Чернишова</i>).....	268
3.2. Проблеми підвищення інформаційної культури військовослужбовців в умовах збройного конфлікту (<i>І.М. Шопіна, І.М. Коропатнік</i>).....	293
3.3. Гібридна війна проти України: духовний і культурний аспекти (<i>І.Ф. Корж</i>).....	314
3.4. Високий моральний дух курсантів (слухачів, студентів) військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти – ресурс сили в епоху інформаційних війн (<i>В.В. Ворожбит-Горбатюк, Н.О. Борисенко</i>).....	348
3.5. Дискурсивно-комеморативний сегмент ризикового ландшафту України в період гібридної (пост)війни (<i>І.М. Ковальська-Павелко, В.В. Кривошеїн</i>).....	366

Розділ 4

БЕЗПЕКОВІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ГІБРИДНОГО ПРОТИБОРСТВА.....	389
4.1. Інформаційна безпека особистості в умовах сучасної війни (<i>П.В. Квіткін, В.В. Лук'яненко, І.В. Дятлова</i>).....	389
4.2. Вакцино-керований світ. Стратегія «м'якої» сили в COVID- історії ХХІ століття (<i>В.М. Грубов</i>).....	413
4.3. «Де-факто держави» як новий виклик міжнародній безпеці в інформаційну епоху (<i>О.О. Звездова</i>).....	431
4.4. Інформаційне насильство як онтологічне підґрунтя глобального протиборства (<i>В.В. Чалапко</i>).....	457
4.5. Легітимність у міжнародному праві: розв'язання збройного конфлікту в Косово (<i>О.Ю.Висоцький</i>).....	480
Післямова (<i>В.А. Кротюк</i>).....	523
Список літератури	528
Авторський колектив	586

технології організаційних війн у край складно, комплексних заходів боротьби з цим злом ще не вироблено, що дозволяє рахувати цю технологію однією з глобальних загроз сучасного світопорядку.

1.4. Сучасні гібридні геополітичні конфлікти: військові та комунікативні аспекти

З появою у середині ХХ ст. зброї масового знищення, людство концептуально змінило свої підходи до військової справи. За нових умов, війна з застосуванням усіх наявних сил та засобів стала неможливою, бо це б означало знищення людства, як біологічного виду. Так званий «ядерний клуб» держав, що володіють такою зброєю масового знищення, протягом минулого століття та на початку теперішнього, постійно розширювався. На сьогодні, практично усі провідні геополітичні гравці мають потужні арсенали ядерної зброї. Цей факт став з одного боку значною глобальною загрозою, але з другого боку дав початок новим військовим стратегіям та тактичним рішенням. Перш за все, стало зрозуміло, що класичні війни світового масштабу є більш не можливими й відповідно, потрібно шукати нові засоби та інструменти за допомогою яких військова компонента стане не такою руйнівною. Також стало зрозумілим, що війна має перейти у неофіційну площину, а в якості виконавців військових завдань мають бути сили, що не ототожнюються з конкретною державою й таким чином не дають офіційного приводу опонентам оголошувати відкриту війну.

Отже, відповідно до нових обставин, з'явилися параметри нового виду війн. Вони мали б бути неофіційними та нестандартними, що обумовило їх неконвенційність. Обмеженість в часі та зменшення військової складової, зробило їх менш витратними за підготовкою та наслідками й більш різноманітними за засобами впливу, що характеризує їх як інтегровані та інноваційні. Відповіддю на цей запит стали так звані «гібридні війни», що відповідали усім зазначеним вище параметрам.

Маємо зазначити, що технології гібридних війн пройшли певні етапи свого розвитку. Основні підходи, інструменти та засоби гібридного протиборства, формувалися поступово протягом усієї історії людських війн,

політичних, економічних конфліктів, культурних та інформаційних протистоянь.

Історія дослідження та формалізації у вигляді відповідних видань, теоретико-методологічних основ гібридних конфліктів має досить глибоке коріння. Вперше, ключові стратегії та військові засоби притаманні гібридним конфліктам були розглянуті в V ст. до н.е. китайським військовим стратегом Сунь-Цзи в трактаті «Мистецтво війни»¹. Відомий давньогрецький історик Геродот Галікарнаський, в своїй книзі «Історія» описав окремі прийоми ведення гібридних війн на прикладі скіфо-перської (VI ст. до н.е.) та греко-перських воєн (499-449 рр. до н.е.)². Давньоримські історики Йосип Флавій, Плутарх, Аміан Марцелін, Тит Лівій, Корнелій Тацит в своїх хроніках, при описанні античних війн, неодноразово згадували військові прийоми, які використовували такі полководці, як Олександр Македонський, Гай Юлій Цезар, Ганнібал, Пірр, Марк Аврелій та ін.³

Серед спеціалізованих досліджень часів античності, присвячених суто військовим питанням, де згадуються гібридні інструменти, можемо визначити розробки Ксенофонта Афінського (підручник з військової справи «Кіропедія»), афінського гіпарха Симона, Енея Тактика з Фліунта (перша військова енциклопедія)⁴. Юлій Фронтин, у своїй роботі «Стратегеми», проаналізував досвід найбільш успішних полководців і політиків античності, також згадуючи прийоми та засоби ведення війн, які ми сьогодні відносимо до гібридних⁵.

Аналізуючи досвід військових та політичних конфліктів Середньовіччя й Відродження, Ніколо Макіавеллі у своїй книзі «Государ» (1532 р.), розробив інструкції для політиків щодо того, як використовувати гібридні інструменти здійснення впливу на супротивника⁶. В другій половині XIX ст., великий внесок у вивчення теорії та практики гібридних воєн вніс прусський

¹ Сунь-Дзи Мистецтво війни. Львів: Видавництво «Старого лева», 2015. 112 с.

² Геродот. История. Москва: Академический проект, 2016. 600 с.

³ Аммиан Марцелин. Римская история. Санкт-Петербург: Алетейя, 1994. 560 с.; Корнелій Тацит. Анналы. Київ: Український письменник, 2013. 700 с.; Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Москва: Азбука, 2020. 352 с.; Тит Ливий. Римская история от основания города. Москва: Альфа-книга, 2017. 1296 с.; Флавий Йосиф. Иудейские древности. Иудейская война. Против Апиона. Москва: Альфа-книга, 2011. 1289 с.

⁴ Ксенофонт. Киропедии. Москва: ЁЁ- медиа, 1976. 347 с.

⁵ Фронтин С.Ю. Военные хитрости (Стратегемы). Москва: Белые альвы, 2004. 160 с.

⁶ Макиавелли Н. Государь. Москва: КМ-Букс, 2016. 176 с.

генерал Карл фон Клаузевіц, який написав книгу «Про війну» (1832 г.)¹. В цій роботі, він представив базові підходи для підготовки до успішної війни, при цьому згадувалися інструменти, які сьогодні визначаються як гібридні. Й зокрема, він сформулював головний концептуальний зміст гібридного конфлікту – війна є продовженням політики, але вже іншими засобами.

Значний поштовх до широкомасштабного розвитку технологій ведення гібридних конфліктів дали Перша (1914-1918) та Друга (1939-1945) Світові війни, а також період так званої «Холодної війни» (1946-1990). Саме на основі цих подій, досліджувались гібридні технології, провідними європейськими та американськими експертами, серед яких В. Немет, Ф. Хоффман, Д. Кілаллен, Н. Фрейер, Д. Маккуї, З. Бжезинський². На радянському та пострадянському просторі слід виділити роботи Г. Месснера, Г. Почепцова, Л. Івашова, В. Горбуліна, О. Дугіна, Д. Дубова, І. Панаріна, А. Манойло, Е. Магди³.

В період «Холодної війни», фактично усі провідні військово-політичні конфлікти в світі, так чи інакше були протистояннями США та СРСР. Серед них найбільш відомі: Корейська війна (1950-1953), В'єтнамська війна (1954-1964), війна в Афганістані (1979-1989), війни Ізраїлю з сусідніми

¹ Клаузевиц К. О войне. Москва: Эксмо, 2007. 864 с.

² Nemeth W.J. Future war and Chechnya: a case for hybrid warfare. Naval postgraduate school. Monterey: Naval Postgraduate School, 2002. 100 p.; Hoffman F.G. Conflict in the 21th Century: Rise of Hybrid Wars. *Potomac Institute for Policy Studies*. Arlington, VA, 2007. URL: http://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf (дата звернення: 01.05.2021); Freier N.P. Known unknowns: unconventional "strategic shocks" in defense strategy development. Carlisle, 2008. 236 p.; McCuen J.J. Hybrid Wars. *Military Review*. Fort Leavenworth, Ks: *Combined Arms Center*. March-April 2008. P. 107-113.; Бжезинський З. Велика шахівниця. Київ: Фабула, 2019. 288 с.

³ Месснер Е. Э. Всемирная мятежевойна. Москва: Военная мысль, 2004. 243 с.; Почепцов Г. Из истории понятия гибридной войны в США и России. URL: <http://psyfactor.org/psyops/hybridwar6.htm> (дата звернення: 06.05.2021); Івашов Л.Г. Геополитика русской цивилизации. Москва: Институт русской цивилизации, 2015, 800 с.; Горбулин В. «Гибридная война» как ключевой инструмент российской геостратегии реванша. *Зеркало недели* (23.11.2015). URL: <http://gazeta.zn.ua/internal/gibridnaya-voyna-kak-klyuchevoy-instrument-rossiyskoj-geostrategii-revansha-.html> (дата звернення: 07.05.2021); Горбулін В.П., Дубов Д.В. Трансформаційний потенціал гібридного світу: виклики для України. *Стратегічна панорама*. 2016. №2. С.3-9. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Strp_2016_2_3.pdf (дата звернення: 09.05.2021); Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. редакцією В.П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.; Дугин А.Г. Геополитика постмодерна. Санкт-Петербург: Амфора, 2007, 384 с.; Панарин И. Н. Гибридная война против России, 1816-2016. Москва: Горячая линия Телеком, 2016. 221 с.; Панарин И.Н. Информационная война и геополитика. Москва: Поколение, 2006. 560 с.; Манойло А.В. Гибридные войны и цветные революции в мировой политике. *Право и политика*. 2015. №7. С. 918 – 929. URL: http://www.nbupublish.com/go_to_article.php?id=33925 (дата звернення: 01.05.2021); Магда Є. Гібрида війна. Вжити і перемогти. Київ: Віват, 2015. 304 с.

арабськими країнами, державні перевороти, партизанські війни й повстання в Латинській Америці та Центральній Африці, а також Південно-Східній Азії. Зрозуміло, що усі ці конфлікти були не прямим протистоянням згаданих геополітичних центрів. Було лише декілька випадків прямого політичного протистояння між США та СРСР й ці події фактично ставили світ на грань загибелі, як це було, наприклад, під час Берлінської (1961) і Карибської (1962) криз.

Першим, поняття «гібридна війна» запропонував Ф. Гофман, визначивши, що «гібридні війни мають низку різних режимів ведення війн, в тому числі конвенційні можливості, нерегулярні тактики та формування, терористичні акти, в тому числі не вибіркове насилля та примус, а також кримінальний безлад»¹. Втім, інноваційний зміст та характер сучасних гібридних протистоянь давно вже вийшов за межі поняття «гібридна війна». На наш погляд, замість цього поняття, слід виділити єдине всеосяжне визначення «гібридний геополітичний конфлікт», яке, в свою чергу, поділяється на два його прояви – «гібридна агресія» і «гібридна війна». Основні аргументи та обґрунтування з цього приводу вже надавалися автором у профільних наукових та спеціалізованих виданнях².

З нашої точки зору, гібридний геополітичний конфлікт можливо розглядати, як протистояння геополітичних суб'єктів (окремі країни або міжнародні альянси), яке проявляється в протиборстві сторін з використанням гібридних стратегій і тактичних рішень політичного, економічного, інформаційно-ідеологічного, культурного, військового характеру³. Це поняття має пряме відношення до питань міжнародної політики й зокрема до протистоянь військово-політичних союзів, економічних альянсів країн та транснаціональних корпорацій.

Гібридну агресію, можна визначити, як інтегрований вплив деструктивного характеру, який атакуюча сторона застосовує по відношенню до своєї жертви, без рівнозначної відповідної реакції⁴. Поняття

¹ Hoffman F.G. Conflict in the 21th Century: Rise of Hybrid Wars. *Potomac Institute for Policy Studies*. Arlington, VA, 2007. p.53.

² Курбан О.В. Теоретико-методологічні основи сучасних гібридних конфліктів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. №13. С. 105-113.

³ Курбан О.В. Теоретико-методологічні основи сучасних гібридних конфліктів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. №13. С. 107.

⁴ Курбан О.В. Теоретико-методологічні основи сучасних гібридних конфліктів. *Вісник Харківського*

гібридна війна, являє собою процес відкритого та прямого протиборства між окремими геополітичними суб'єктами, країнами учасницями конфлікту, із використанням інтегрованих інструментів прямого та опосередкованого впливу. При цьому протиборчі сторони усвідомлено та адекватно докладають зусиль для отримання вирішальної переваги¹. У переважній більшості гібридних геополітичних конфліктів, гібридна агресія переходить в гібридну війну, яка може перейти в фазу відкритого військового зіткнення або в заморожений формат, за посередництва міжнародних інституцій.

Аналіз змісту та сутності гібридних геополітичних конфліктів, дозволяє стверджувати, що вони розвиваються за трьома основних векторах: сфера, інструменти та хронологія. У сукупності, поєднуючись, ці вектори формують 3D систему координат, яка дозволяє здійснювати ідентифікацію, оцінювати характер і потенційні напрямки розвитку конкретного геополітичного конфлікту. Основними сферами, де відбуваються досліджувані конфлікти, є такі як: економічна, суспільно-політична, внутрішньодержавна, дипломатична, інформаційна, культурна, військова.

В економічній сфері, основними ознаками гібридних протистоянь є деструктивні дії щодо фінансової системи (ослаблення національної грошової одиниці й блокування фінансових потоків, виведення капіталу), економічні санкції (персональні або секторальні), обмеження або блокування постачання стратегічної сировини (вуглеводні, с/г продукція та ін.), закриття або ліквідація підприємств (що належать представникам бізнесу атакуючої сторони), блокування торгових шляхів (вузлових транспортних майданчиків, морських, сухопутних, повітряних шляхів)². Головна мета дій в цьому напрямку – послаблення економічного потенціалу та перетворення атакованої країни на сировинний додаток і ринок збуту для атакуючої сторони.

У суспільно-політичній сфері, гібридні дії орієнтовані на організацію міжнаціональних і міжрелігійних конфліктів відкритого формату, штучно створюваних політичних конфліктів, акцій громадянської непокори, а також

національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації». 2018. №13. С. 108.

¹ Курбан О.В. Теоретико-методологічні основи сучасних гібридних конфліктів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. №13. С. 108.

² Курбан О.В. Теоретико-методологічні основи сучасних гібридних конфліктів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. №13. С. 108.

штучно стимулюється зростання кримінальної активності¹. Головна мета дій атакуючої сторони – атомізація, створення та посилення розколу в суспільстві.

Для внутрішньодержавної сфери, основними ознаками сучасного гібридного конфлікту є деструктивні дії атакуючої сторони проти інститутів державного управління, шляхом блокування діяльності органів влади всіх рівнів, підрив авторитету ключових представників держапарату, стимулювання сепаратизму і насильницької зміни конституційного ладу, а також стимулювання корупційних дій чиновників². Головна мета дій противника – послаблення, блокування або знищення системи державної влади.

В інформаційній сфері, для гібридних конфліктів притаманні дії орієнтовані на активне нав'язування чужих політичних ідей та морально-етичних принципів, захоплення національного інформаційного поля (просування іноземних ЗМІ, взяття під контроль національних), насичення національного інформаційного поля негативною інформацією та дезінформацією (фейки). Продовженням інформаційного напрямку, є кібервійна, яка передбачає розгортання протистоянь в інтернет-просторі. Серед ключових елементів можна відзначити dDos і фішингові атаки, використання технологій OSINT (Open Search Intelligent – збір інформації у відкритих джерелах) і Humint (формування інсайдерських мереж для збирання інформації)³. Головне завдання дій в цьому напрямку – отримання можливості керувати емоційним станом ключових персон (лідери громадської думки) або суспільства в цілому.

В сфері культури, для гібридних протистоянь характерними є гуманітарні агресії, які мають на меті знищення національної спадщини (архітектура, предмети, що мають культурну цінність), прямі або непрямі дії, спрямовані на обмеження мови титульної нації, знецінення національної культури й традицій, нав'язування іноземної масової культури (кіно, література, театр, образотворче мистецтво та ін.), а також негативізація

¹ Курбан О.В. Теоретико-методологічні основи сучасних гібридних конфліктів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. №13. С. 108-109.

² Курбан О.В. Теоретико-методологічні основи сучасних гібридних конфліктів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. №13. С. 109.

³ Курбан О.В. Теоретико-методологічні основи сучасних гібридних конфліктів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. №13. С. 109.

моральних авторитетів нації (діячі культури, мистецтва, науки)¹. Головна мета атак – показати неспроможність нації до існування та розвитку, відсутність історичного минулого і перспектив на майбутнє.

В дипломатичній сфері, гібридний конфлікт представляє собою дії, що завдають шкоди міжнародному іміджу атакованій стороні шляхом відмови від прямих міждержавних контактів, невизнання офіційного керівництва країни та його представників на переговорах, розрив або ігнорування міждержавних угод, а також ситуативна відмова від визнання міжнародних конвенцій, тиск через міжнародні організації або посередницькі структури, закриття дипломатичних представництв, відкликання послів і консулів². Головна мета такого роду дій – позбавлення противника статусу суб'єктності в міжнародних процесах та нав'язування власного порядку денного.

Для військової сфери, гібридними ознаками конфлікту є залучення приватних військових компаній, терористичні акти, організація партизанського і повстанського руху, надання їм зброї та боєприпасів, проведення військових операцій із примусу до миру або миротворчих операцій³. Головна мета дій в цьому напрямку – ослаблення або ліквідація системи національної безпеки, збройних сил та здатності суспільства чинити опір зовнішній агресії.

Основні інструменти та засоби, які використовуються в рамках гібридних конфліктів, представлені широким спектром доктрин, концепцій і стратегій, серед яких найбільш популярними є: стратегія керованого хаосу, доктрина «М'якої сили», доктрина кольорових революцій, теорія рефлексійного управління, доктрина необмеженої війни, доктрина заколотної війни, доктрина мережево-центричної війни, концепція асиметричної війни.

Концепція асиметричної війни, розроблена у 1975 році Ендрю Маком, передбачає спрямування зусиль атакуючої сторони на здійснення ударів по

¹ Курбан О.В. Теоретико-методологічні основи сучасних гібридних конфліктів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. №13. С. 109.

² Курбан О.В. Теоретико-методологічні основи сучасних гібридних конфліктів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. №13. С. 109.

³ Курбан О.В. Теоретико-методологічні основи сучасних гібридних конфліктів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. №13. С. 109.

противнику несподіваним засобом й у несподіваному місці¹. Типовими ознаками асиметричного протистояння є: протиставлення технологічних переваг кількісним, атаки на інфраструктуру противника, нанесення ударів у слабо захищені місця, нестандартна тактика, несподівані рішення (що йдуть врозріз з міжнародними конвенціями і гуманітарними принципами). У військових діях дана концепція передбачає використання тактики мобільного ведення війни, використання сил спеціальних операцій або приватних військових компаній.

Стратегія керованого хаосу базується на однойменній теорії розробленій Стівеном Манном у 1992 році². Вона передбачає комплекс дій, спрямованих на занурення атакованої сторони у стан «політичної критичності», яка блокує або знищує його ключові інститути. Серед типових ознак, які є своєрідними маркерами використання даної стратегії, можна виділити: атаки на національну культурну ідентичність, формування в суспільстві стану безвиході, створення тоталітарних ідеологій та культів, атомізація суспільства, концентрація уваги громадськості виключно на матеріальних проблемах, стимулювання корупції, активізація ідейних розколів суспільства, негативізація авторитету державної влади, формування умов для виникнення громадянської війни або нав'язування суспільству її прагнення, стимулювання економічних проблем.

Доктрина «М'якої сили» була запропонована у 1990 р., Джозефом Найєм³. Вона передбачає здійснення з боку атакуючої сторони комплексу дій, що демонструють противнику власні переваги. Такі демонстраційні дії мають на меті здійснення впливу на емоційний стан, мотиваційні рішення лідерів громадської думки та пересічних громадян в суспільстві, що піддається гібридній агресії. В такому випадку у атакуючої сторони з'являється можливість управляти або робити істотний вплив на суспільне життя, економіку, зовнішню і внутрішню політику атакованої сторони.

¹ Mack J. Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict. *World Politics*. 1975. Vol. 27. No 2. P. 175-200.

² Mann S. Chaos Theory and Strategic Thought. *Parameters (US Army War College Quarterly)*, 1992. Vol. XXII. P. 54-68.

³ Най Дж. «Мягкая сила» и американо-европейские отношения. URL: <http://smartpowerjournal.ru/soft-power/>
<https://www.radiosvoboda.org/a/26795396.html> (дата звернення: 04.05.2021); Nye J. *Soft Power. The Means To Success In World Politics*. New York: PublicAffairs, 2004. 191 p.

Доктрина кольорових революцій була створена у 1993 році, Джином Шарпом¹. Вона передбачає організацію та реалізацію атакуючою стороною масових громадських рухів, метою яких є ненасильницька зміна політичної системи або управлінської еліти суспільства. Як правило, ініціаторами кольорових революцій стають інноватори (10-15% від загального населення), а рушійною силою, яка переймається інноваційними ідеями і здійснює зміни в суспільстві, стає середній клас (50-60% від загальної кількості населення). Слід зазначити, що звичайна кольорова революція не є наслідком виключно впливу ззовні, для її здійснення мають скластися відповідні умови в суспільстві. Типовими прикладами таких революцій можна визначити «Оксамитову революцію» в Чехословаччині (1989), «Бульдозерну революцію» в Югославії (2000), «Революцію троянд» в Грузії (2003), «Революцію тюльпанів» у Киргизстані (2005), «Цегельну революцію» в Молдові (2009), «Жасминову революцію» в Тунісі (2011) та ін.

Теорія рефлексійного управління створена в кінці 60-х рр. ХХ ст., на основі розробок В.Лефевра². У контексті гібридних конфліктів, основні положення цієї теорії, використовуються для формування комплексних інструментів психологічного тиску, які дозволяють впливати на прийняття противником вигідних для атакуючої сторони рішень, внаслідок створення певних ситуацій або демонстрації потенційних загроз. Основними методами досягнення зазначеної вище мети є: відволікання уваги, формування щільного інформаційного потоку, обробка якого потребує значних ресурсів, введення в стан когнітивного дисонансу з блокуванням функції прийняття рішень, виснаження ресурсів противника на рішення малозначущих завдань або фейковий загроз, стимулювання протиріч в середовищі союзників, приспання пильності (зниження напруги або спрямування процесів в прихований формат), провокування до необачних рішень та дій, психологічний тиск і залякування.

Доктрина необмеженої війни створена у 1990-х роках, Цяо Ляном та Сянсуї Ваном на основі принципів необмеженої підводної війни, що мала місце під час Другої світової війни³. Ця доктрина передбачає здійснення

¹ Sharp G. From Dictatorship to Democracy. New Your: New Press, 2012. 160 p.

² Лефевр В. А. Конфликтующие структуры. Москва: Советское радио, 1973. 158 с.

³ Liang Q. Wan X. Unrestricted Warfare: China's Master Plan to Destroy America. New York: Pan American Publishing Company, 2002. 250 p.

атакуючих дій, які не регулюються тимчасовими рамками (циклічність процесів) або стримуючими принципами (морально-етичні норми або міжнародні конвенції). Зокрема, згідно з цією доктриною навіть припускається обмежене застосування зброї масового знищення – тактичні ядерні заряди або хімічної чи бактеріологічної зброї проти окремих персоналій або локальних зон.

Доктрина заколотної війни була розроблена у 1960-х роках Євгеном Месснером¹. Вона передбачає формування та підтримку активних легальних протестних рухів і підпільних груп, які діють шляхом агресивних агітаційно-пропагандистських кампаній і демонстративних терористичних актів. Дія зазначених суб'єктів направлена на ліквідацію культурних цінностей, моральне (скандали, наклеп, компромати), фізичне (демонстративні замаху) знищення лідерів громадської думки. У більш жорсткій формі можуть здійснюватися терористичні акти, спрямовані на захоплення або знищення об'єктів національної історичної спадщини (історичні та природні заповідники, окремі архітектурні об'єкти) і символічні об'єкти (пам'ятники героям, подіям, об'єкти поклоніння).

Доктрина мережево-центричної війни, представляє собою поєднання американських військових доктрин «Joint Vision 2010» та «Joint Vision 2020»². Вона передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на концентрацію інформаційно-комунікаційних ресурсів атакуючої сторони, необхідних для забезпечення оперативного та ефективного управління військовими операціями (автоматизовані системи управління). Також ключовим завданням атакуючої сторони є блокування і знищення інформаційного потенціалу противника.

Теорія он-лайн мережевої інформаційної війни розроблена та представлена у 2016 році, автором цього дослідження³. Вона передбачає інтегроване використання цифрових, гуманітарних (управлінських) та психотехнологій для координації інформаційних процесів (створення, поширення, пошук контенту) в соціальних он-лайн-мережах з метою атаки

¹ Месснер Е. Э. Всемирная мятежевойна. Москва: Военная мысль, 2004. 243 с.

² Joint Vision 2020. URL: <http://pentagonus.ru/doc/JV2020.pdf> (дата звернення: 08.05.2021); Joint Vision 2010. URL: https://www.airforcemag.com/PDF/DocumentFile/Documents/2005/jv_2010_071696.pdf (дата звернення: 01.05.2021).

³ Курбан О.В. Інформаційні війни у соціальних он-лайн-мережах: монографія. Київ: Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. С. 43-46.

медійних полів противника. Інтегровані інформаційні он-лайн мережеві атаки мають ефект зброї масового враження. До того ж це високоточна зброя, бо ефективність враження та зворотну реакцію можна спостерігати на рівні кожного окремого контакту (користувача соцмереж) в режимі реального часу.

Геополітична теорія стримування, створена Дж. Кеннаном у 1940-х роках, на основі концепції взаємно гарантованого знищення¹. Ця теорія базується на принципі взаємно-гарантованого знищення при здійсненні відкритого військового конфлікту між двома ядерними державами або союзницькими альянсами. Ця обставина є стримуючим фактором також й у економічній та дипломатичній сферах, зокрема у питаннях, які мають відношення до геополітичних процесів.

Гібридний конфлікт, в хронологічному плані традиційно поділяють на декілька етапів. Виходячи з особливостей та специфіки останніх, найбільш резонансних гібридних конфліктів (російсько-грузинський у 2008 р. та російсько-український з 2014 р.), автором було запропоновано, декілька років тому, деяке корегування назв етапів та їх змісту. Мова йде про сегментацію на прихований (латентний), напіввідкритий і відкритий етапи².

Прихований (латентний) етап, на наш погляд, можна співвіднести із типовими ознаками поняття гібридної агресії³. В рамках даного періоду, атакуюча сторона може здійснювати, по відношенню до своєї жертви, впливи економічного, зовнішньо- і внутрішньополітичного характеру, інформаційний тиск, а також тиск в сфері культури. За допомогою засобів «М'якої сили» нав'язується (об'єкту агресії) відмінне бачення його ролі та місця в геополітичних розкладах, формуються вигідні, для атакуючої сторони громадські установки, здійснюються зміни у державній політиці та ін.

Напіввідкритий етап характеризується протистояннями у форматі, відповідному до поняття гібридної війни⁴. В цей проміжок часу, атакуюча

¹ Kennan G. The Sources of Soviet Conduc. *Foreign Affairs*. July 1947. Vol. 25. № 4. P. 566-582.

² Курбан О.В. Теоретико-методологічні основи сучасних гібридних конфліктів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. №13. С. 111.

³ Курбан О.В. Теоретико-методологічні основи сучасних гібридних конфліктів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. №13. С. 111.

⁴ Курбан О.В. Теоретико-методологічні основи сучасних гібридних конфліктів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. №13. С. 111.

сторона, зазвичай, переходить до демонстративних методів тиску, використовує широкий спектр засобів деструктивного впливу, включаючи й прямий збройний конфлікт. Атакована сторона відповідає на агресію в силу своїх можливостей, симетрично або асиметрично, згідно з діями противника. На цьому етапі зазвичай використовуються інструменти таких гібридних доктрин, як: кольорові революції, стратегія керованого хаосу, рефлексійне управління, заколотна війна.

Відкритий етап протистояння, в рамках гібридного конфлікту, передбачає пряме використання національних збройних сил¹. При цьому, відкрите використання не є синонімом визначенню офіційне. Приміром, в рамках російсько-українського гібридного конфлікту, в 2014 році, перейшовши до третього етапу гібридного протистояння й увівши свої війська до зони конфлікту на Донбасі, РФ так й не визнала офіційно свою присутність. У разі якщо атакуюча сторона не має вирішальної переваги, збройні сутички мають локальний характер. Вони здійснюються переважно у вигляді диверсійних дій, мобільних бойових зіткнень, з використанням сил спеціальних операцій або локальних військових операцій з обмеженим використанням авіації та артилерії. Досить часто, такі форми збройного протистояння мають вигляд операцій примусу до миру або миротворчих операцій. При цьому, найбільш популярною формою тактичних рішень є використання засобів мережево-центричної та асиметричної війн. На додаток до чисто військових методів використовуються інструменти доктрини необмеженої війни й теорії рефлексійного управління. Також продовжують активно, але вже вибірково (з метою економії ресурсів), використовуватися гібридні технології властиві латентному етапу, як то: керований хаос та заколотна війна.

Як свідчать представлені вище теоретико-методологічні характеристики, сучасні гібридні геополітичні конфлікти слід розглядати у трьох основних площинах – сфера реалізації (економіка, політика, культура, дипломатія, інформаційна сфера та ін.), інструменти (теорії, стратегії, концепції, доктрини) та хронологія розгортання процесів (етапи). В сукупності, ці три вектори формують своєрідну тривимірну 3D модель. Така

¹ Курбан О.В. Теоретико-методологічні основи сучасних гібридних конфліктів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. №13. С. 111.

універсальна система координат дозволяє робити оцінку і визначати характеристики міжнародних конфліктів у будь-який момент їх існування, а також здійснювати прогноз подальшого їх розгортання або згортання.

Саме, в форматі таких трьох векторних моделей, сьогодні здійснюється розробка національних військових доктрин провідних країн світу. Такими є російська військова доктрина (на основі «Доктрини Герасимова»), військова доктрина США (на основі «Стратегії національної безпеки США», «Стратегії національної оборони США» і «Національна військова стратегія США») та військова доктрина Китаю (на основі «Концепції життєвого простору і стратегічних кордонів» та геополітичної програми «Один пояс. Один шлях»).

Військова доктрина РФ представляє основні положення військової політики та підходи з військово-економічного забезпечення потреб оборони країни (пункти I.1 та I.2.). Ці положення визначаються на основі відповідного аналізу військових загроз, що складають небезпеку Російській Федерації та її союзникам. Доктрина створена на основі «Концепції довгострокового соціально-економічного розвитку Російської Федерації», «Стратегії національної безпеки Російської Федерації», а також окремих положень «Концепції зовнішньої політики Російської Федерації», «Морської доктрини Російської Федерації», «Стратегії розвитку Арктичної зони Російської Федерації та забезпечення національної безпеки»¹.

Серед елементів, які можна віднести до інструментів гібридних геополітичних конфліктів, зазначених у російській військовій доктрині, можна визначити наступні.

В пункті I.5 визначено, що перед застосуванням військових інструментів тиску на противника передбачено використання таких засобів, як політичні, дипломатичні, правові, економічні, інформаційні інструменти². Це відповідає усім зазначеним нами вище сферам, які використовуються у гібридних геополітичних протистояннях, в першу чергу для латентного та напіввідкритого етапу, а також повністю відповідають формату гібридних

¹ Военная доктрина Российской Федерации (в редакции от 2014 г.) URL: <https://www.mid.ru/documents/10180/822714/41d527556bec8deb3530.pdf/d899528d-4f07-4145-b565-1f9ac290906c> (дата звернення: 02.05.2021).

² Военная доктрина Российской Федерации (в редакции от 2014 г.) URL: <https://www.mid.ru/documents/10180/822714/41d527556bec8deb3530.pdf/d899528d-4f07-4145-b565-1f9ac290906c> (дата звернення: 02.05.2021).

агресій. Цей пункт також відповідає функціоналу таких інструментів гібридних конфліктів, як асиметрична війна, геополітична теорія стримування та доктрина «М'якої сили».

В пункті I.8, визначені основні види військових загроз, які РФ розглядає, як такі, що потребують відповіді. Серед цих викликів, до формату гібридних агресій можуть бути віднесені військова небезпека та військова загроза. Для формату гібридної війни більш відповідними є такі види, як локальна війна, регіональна війна, великомасштабна війна. Також цікавим є визначення поняття «неядерного стримування» (I.8.н), що подається, як «комплекс зовнішньополітичних, військових і військово-технічних заходів, спрямованих на випередження агресії проти Російської Федерації неядерними засобами»¹. Це поняття відповідає раннім стадіям гібридних геополітичних конфліктів та геополітичній теорії стримування.

Серед стратегічних гібридних загроз для РФ, в військовій доктрині визначено трансформацію геополітичної карти світу із посиленням наявних та появою нових центрів впливу (II.9-10). Тактичний рівень гібридних загроз, визначено у пункті II.12, серед яких: посиленням небезпек на дипломатичному рівні (порушення угод, територіальні претензії), інформаційному напрямку, внутрішньополітичному. Серед військових гібридних загроз (II.14) визначаються диверсійна активність та створення незаконних збройних формувань на території РФ².

Визначаючи характер та специфіку сучасних військових конфліктів, російська військова доктрина зазначає важливу роль саме невійськових інструментів та засобів, серед яких: політичні, економічні, інформаційні та інші цивільні засоби здійснення впливу(II.15.a)³.

Серед інструментів притаманних сучасним гібридним війнам, згадуються високоточна зброя, засоби радіоелектронної боротьби, безпілотні пристрої та різноманітна робототехніка (II.15.б). Також

¹ Военная доктрина Российской Федерации (в редакции от 2014 г.) URL: <https://www.mid.ru/documents/10180/822714/41d527556bec8deb3530.pdf/d899528d-4f07-4145-b565-1f9ac290906c> (дата звернення: 02.05.2021).

² Военная доктрина Российской Федерации (в редакции от 2014 г.) URL: <https://www.mid.ru/documents/10180/822714/41d527556bec8deb3530.pdf/d899528d-4f07-4145-b565-1f9ac290906c> (дата звернення: 02.05.2021).

³ Военная доктрина Российской Федерации (в редакции от 2014 г.) URL: <https://www.mid.ru/documents/10180/822714/41d527556bec8deb3530.pdf/d899528d-4f07-4145-b565-1f9ac290906c> (дата звернення: 02.05.2021).

згадуються площини, в яких зазвичай відбуваються гібридні протистояння, зокрема інформаційна та нетрадиційні для війн географічні точки. Ці визначення відповідають таким інструментам, як мережево-центрична війна, необмежена та асиметрична війна, що є типовими для гібридних конфліктів¹.

Серед положень «військової політики РФ», визначається низка речей, що мають ознаки гібридних інструментів та підходів (ІІІ.17-21)². В них чітко проглядається такий інструмент, як теорія геополітичного стримування.

Положення пов'язані з такими формами військових гібридних інструментів, як операції примусу до миру та миротворчі операції, також розглядаються російською військовою доктриною (ІІІ.22-31). При цьому, в якості міжнародної організації, мандат якої може бути підставою для застосування миротворців, є ОДКБ (Організація договору з колективної безпеки), яка діє в рамках угоди між країнами СНД. Щодо операцій із примусу до миру, то тут для ЗС РФ передбачено використання високоточної зброї та зброї масового знищення у разі коли існує пряма загроза³.

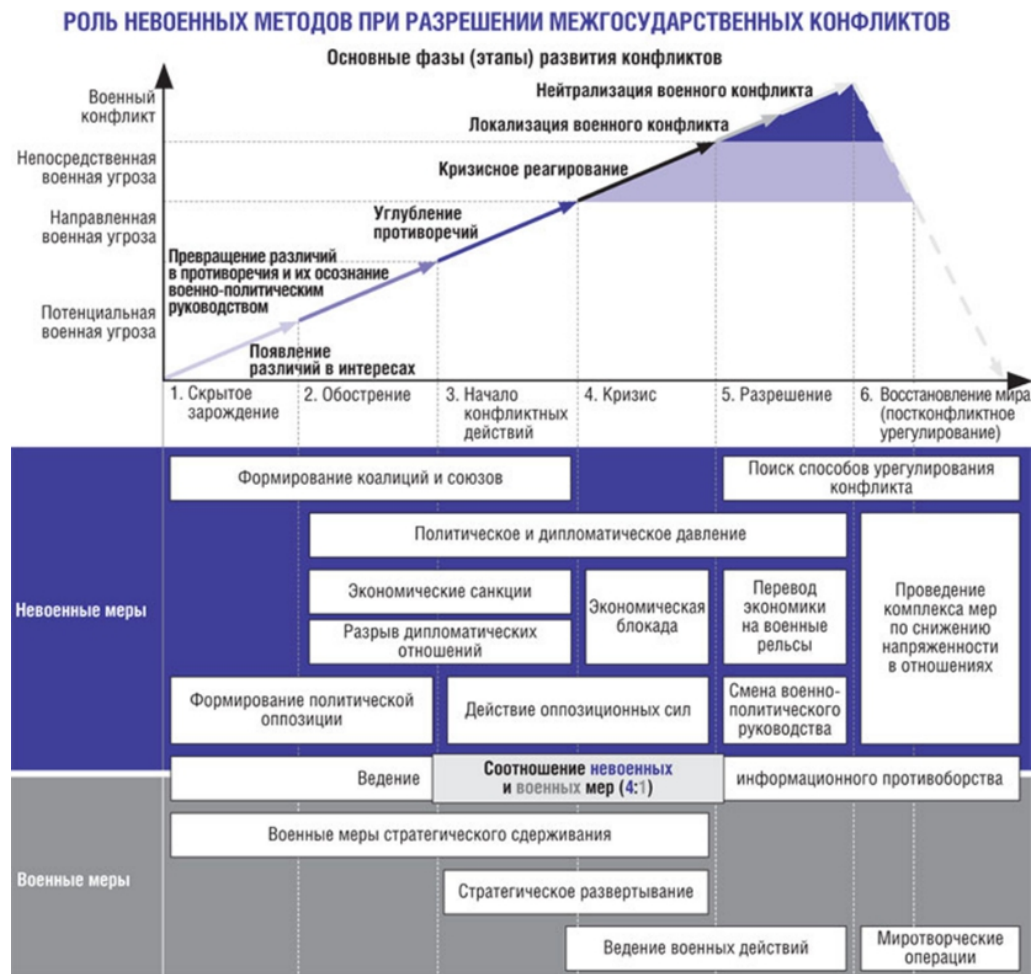
Базові аспекти військової доктрини РФ, спираються на методологічну основу, яка визначається, як «Доктрина Герасимова» (мал. 1.)⁴. Її основні положення було розроблено групою експертів Генерального штабу ЗС РФ, на чолі з його начальником, генералом В. Герасимовим. Вона є ключовим шаблоном для планування військово-політичних операцій усіх рівнів, а також військових кампаній, які спрямовані на захист інтересів РФ.

¹ Военная доктрина Российской Федерации (в редакции от 2014 г.) URL: <https://www.mid.ru/documents/10180/822714/41d527556bec8deb3530.pdf/d899528d-4f07-4145-b565-1f9ac290906c> (дата звернення: 02.05.2021).

² Военная доктрина Российской Федерации (в редакции от 2014 г.) URL: <https://www.mid.ru/documents/10180/822714/41d527556bec8deb3530.pdf/d899528d-4f07-4145-b565-1f9ac290906c> (дата звернення: 02.05.2021).

³ Военная доктрина Российской Федерации (в редакции от 2014 г.) URL: <https://www.mid.ru/documents/10180/822714/41d527556bec8deb3530.pdf/d899528d-4f07-4145-b565-1f9ac290906c> (дата звернення: 02.05.2021).

⁴ Силли Б. Определение современного российского конфликта: как Кремль развязывает войну. Центр исследований по вопросам России и Евразии. Научно-исследовательский доклад №15 (2018). URL: <https://freerussiahouse.org/wp-content/uploads/2019/01/ContemporaryConflict-Ru.pdf> (дата звернення: 06.05.2021).

Малюнок. 1. Графічне зображення концепції «Доктрина Герасимова»¹

Аналіз цієї схеми чітко визначає долю та роль військових засобів й інструментів у сучасних гібридних конфліктах, так як це бачить керівництво РФ. Як свідчить це зображення на інфографіці доктрини, військові засоби складають лише четверту частину загальних зусиль, а до військових дій справа доходить тільки на фінальній стадії. При цьому, безпосередньо військові дії тривають дуже короткий період.

Зазначена доктрина була створена на основі досвіду російсько-грузинської війни 2008 року та була презентована у першій редакції у 2012 році. В 2015 році, після закінчення першої гострої, військової фази російсько-українського гібридного конфлікту, Генштаб ЗС РФ, представив другу редакцію цієї доктрини, яка враховувала досвід військово-політичної операції «Русская весна» (захоплення Криму, військові дії на Донбасі).

Військова доктрина Китаю останнім часом, а саме на початку XXI ст., зазнала концептуальних змін й перейшла від задекларованого ще

¹ Герасимов В. Ценность науки в предвидении. *Военно-промышленный курьер* (26 февраля 2013). URL: <https://vpk-news.ru/articles/14632> (дата звернення: 10.05.2021).

Мао-Дзедуном принципу «народної війни» (тотальна мобілізація населення для військових потреб) до принципу «активної оборони», який складається з класичних підходів притаманних гібридним геополітичним конфліктам¹.

В 2019 році, Інформаційне бюро Державної Ради Китайської народної республіки видало білу книгу «Національна оборона Китаю в новій ері», в якій були визначені пріоритетні напрямки та основні положення Концепції «Життєвого простору та стратегічних кордонів»². Аналіз цього тексту дозволяє вести мову про системну орієнтацію зовнішньої та військової політики КНР на нові підходи та засоби у геополітиці. Він є в цілому декларативним й лише загальними рисами визначає сили та засоби, якими керівництво Китаю вирішує військові та військово-політичні завдання. Попри загальну декларативність китайської військової доктрини, все ж таки можна визначити основні напрямки та інструменти, які мають ознаки гібридних технологій.

У другому розділі нової редакції китайської військової доктрини зазначається, що «Військово-стратегічні орієнтири нової ери базуються на принципах захисту, самооборони та реагування після отримання удару, а також активну оборону»³. Ця декларація військових намірів та пріоритетів КНР, в принципі виглядає достатньо мирно, але подальша конкретизація положень «активної оборони» не залишає сумнівів про наявність прихованих агресивних інструментів та засобів. Зокрема, визначення зони інтересів КНР, яка виходить далеко за межі самої країни та прилеглих територій. Наступний, третій розділ «білої книги» та нової редакції китайської військової доктрини визначає параметри та специфіку військово-політичних зусиль КНР із захисту свої інтересів за кордоном⁴.

Серед типових для гібридних конфліктів військових інструментів визначається концепція мережево-центричної війни, що подається, як

¹ Военная доктрина и вооруженные силы Китая (справка). *Отечественные записки*. 2008. №3. URL: <https://strana-oz.ru/2008/3/voennaya-doktrina-i-vooruzhennyye-sily-kitaya> (дата звернення: 08.05.2021).

² China's National Defense in the New Era. *The State Council The People's Republic Of China*. URL: http://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/201907/24/content_WS5d3941ddc6d08408f502283d.html (дата звернення: 01.05.2021).

³ China's National Defense in the New Era. *The State Council The People's Republic Of China*. URL: http://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/201907/24/content_WS5d3941ddc6d08408f502283d.html (дата звернення: 01.05.2021).

⁴ China's National Defense in the New Era. *The State Council The People's Republic Of China*. URL: http://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/201907/24/content_WS5d3941ddc6d08408f502283d.html (дата звернення: 01.05.2021).

поєднання сучасних систем зв'язку та високоточної зброї. Декларується використання кіберпідрозділів та сил інформаційно-психологічних операцій, що спрямовані на забезпечення інформаційної компоненти. Ядерні сили, точніше їх наявність, розглядаються, як елемент концепції стримування, що також є складовою сучасних гібридних конфліктів¹.

Більш детально, міжнародні інтереси Китаю та гібридні засоби їх досягнення, представлені у геополітичній концепції, міжнародного транспортно-логістичного проекту «Один пояс – один шлях», яка є по суті заявкою на створення китайського центру світового впливу. Вперше, вона була представлена восени 2013 року, головою КНР, Сі Цзинпінем, під час його публічного виступу в Астані². В 2015 році, концептуальні положення цієї геополітичної ініціативи було викладено у документі «Перспективи та дії із спільного створення Економічного поясу Шовкового шляху та Морського Шовкового шляху XXI століття» (скорочена назва «Перспективи та дії»)³.

За своєю суттю ця концепція є спробою КНР посісти ключові позиції на теренах Європи, Південної та Східної Азії, Близького Сходу та північних регіонів Африки. На думку деяких міжнародних експертів, в якості сфер, де китайським керівництвом планується отримати переваги, визначаються економічна, безпекова та гуманітарна⁴. Також, навколо цього геополітичного проекту формується нова китайська дипломатична доктрина⁵.

Попри декларації керівництва Китаю про рівноправне партнерство та вигідні умови інвестиційних пропозицій КНР, у вже запущених проектах

¹ China's National Defense in the New Era. *The State Council The People's Republic Of China* . URL: http://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/201907/24/content_WS5d3941ddc6d08408f502283d.html (дата звернення: 01.05.2021).

² Засядько Н., Решетняк В. Новый Шелковый путь: Китайский мегапроект теряет конкретику и актуальность для Украины. URL: https://cfts.org.ua/articles/novyy_shelkovyy_put_kitayskiy_megaproekt_teryaet_konkretiku_aktualnost_ukrainy (дата звернення: 11.05.2021).

³ Прекрасные перспективы и практические действия по совместному созданию пояса шелкового пути и морского шелкового пути XXI века. URL: <https://www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/t1254925.shtml> (дата звернення: 01.05.2021).

⁴ Денисов И.Е. Поднебесная смотрит на Запад. *Контуры глобальных трансформаций*. 2016. Вып. 6. Том 9. С. 22. URL: https://mgimo.ru/upload/iblock/855/elibrary_29197952_17863137.pdf (дата звернення: 01.05.2021).

⁵ Денисов И.Е. Поднебесная смотрит на Запад. *Контуры глобальных трансформаций*. 2016. Вып. 6. Том 9. С. 33. URL: https://mgimo.ru/upload/iblock/855/elibrary_29197952_17863137.pdf (дата звернення: 01.05.2021).

спостерігається достатньо жорсткий економічний, політичний та інформаційний пресинг. Китайська стратегія «Перспективи та дії» була обережно сприйнята в Європі, приховано негативно у США та із стриманою тривогою у РФ. Особливо велике занепокоєння цим фактом проявляють профільні російські експерти. Так, на думку провідного фахівця із міжнародних інвестицій, генерального директора російської компанії «Супутник – управління капіталом», О. Лосева, цей проект є спробою створення «загальносвітового менеджменту» на чолі з Китаєм¹. Також, російські експерти вважають, що «реалізація концепції «Один пояс – один путь», призведе до гегемонії Китаю в регіоні, що поставить РФ у залежне від КНР положення»².

Оцінюючи військові аспекти концепції «Один пояс – один путь», слід визначити перш за все безпекові складову, на якій наголошує КНР і яка може стати приводом для посилення китайської військової присутності в різних регіонах Європи, Азії та Північної Африки. Окремі фахівці навіть припускають можливість виникнення в зонах реалізації цього проекту конфліктних ситуацій, зокрема кольорових революцій, екстремізму та тероризму³. Цей фактор, безпекових проблем, може бути використаний з боку КНР, як можливість їх військової присутності в зонах найбільших інфраструктурних вузлів проекту «Один пояс – один шлях», що призведе до потенційного втручання їх силовиків у геополітичні процеси в зазначених регіонах.

Військова доктрина США представлена в кількох ключових документах, вже згаданих вище, та визначає такі потенційні загрози, як: традиційні військові (повномасштабні військові дії на землі, в повітрі та морі), іррегулярні (тероризм, партизанські рухи, організована злочинність),

¹ Симонова А.И. «Один пояс – один путь», как глобальный китайский экономический проект. *Восточная аналитика*. 2017. № 3. С. 52. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/odin-poyas-odin-put-kak-globalnuu-kitayskiy-ekonomicheskii-proekt/pdf> (дата звернення: 08.05.2021).

² Симонова А.И. «Один пояс – один путь», как глобальный китайский экономический проект. *Восточная аналитика*. 2017. № 3. С. 53. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/odin-poyas-odin-put-kak-globalnuu-kitayskiy-ekonomicheskii-proekt/pdf> (дата звернення: 08.05.2021).

³ Денисов И.Е. Поднебесная смотрит на Запад. *Контуры глобальных трансформаций*. 2016. Вып. 6. Том 9. С. 30. URL: https://mgimo.ru/upload/iblock/855/elibrary_29197952_17863137.pdf (дата звернення: 01.05.2021).

катастрофічні (поширення та використання зброї масового знищення), підривні (інноваційні технології, кібервійни, кіберзлочинність та ін.)¹.

Одним з базових тактичних положень дій ЗС США є створення єдиного інформаційного простору із забезпеченням високої ефективності управління системами ведення вогню та високої точності враження об'єктів та живої сили противника². Це положення відповідає концепції мережево-центричної війни, що є однією з базових в сучасних гібридних війнах. Ефективність цього інструменту американські військові продемонстрували 7 лютого 2017 року в Сирії біля Дейр-аз-Зора під час боєзйткнення із російськими найманцями так званої «Приватної військової компанії Вагнера»³. З російського боку в цьому боєзйткненні брало участь дві батальйонно-тактичні групи (800-1000 осіб) із приданою бронетехнікою та артилерією. Нафтогазове підприємство, що було ціллю російських найманців, захищав загін курдських повстанців, за підтримки групи американських військових радників (до 30 осіб). Російські сили зустріли на підході до річки Євфрат та в момент підготовки до переправи. За свідченням голови командування ПВС Центрального командування США, генерал-лейтенанта Джефрі Херігана, які він представив на брифінгу 13.02.2017 в Ель-Удейді (Катар), в ході відбиття російської атаки з американського боку були задіяні усі наявні сили та засоби артилерійського вогню та авіації, які протягом трьох годин вели потужний вогневий бій. З американського боку були задіяні безпілотники MQ-9, ударні вертольоти AH-64, багатоцільові винищувачі F-22A, винищувачі-бомбардувальники F-15E, «Ганшипі» AC-130 та стратегічні бомбардувальники B-52⁴. В результаті американського удару, наступальна група росіян була вщент розбита. Точних даних щодо втрат росіян досі немає, але достеменно відомо, що вони майже повністю втратили усю техніку та кілька сотень вбитими та втричі більше пораненими. Інформаційний ефект від цього боєзйткнення був вражаючим, адже вперше

¹ Основные положения военных доктрин США и КНР. URL: <http://csef.ru/ru/politica-i-geopolitica/524/osnovnye-polozheniya-voennyh-doktrin-ssha-i-knr-9298> (дата звернення: 01.05.2021).

² Основные положения военных доктрин США и КНР. URL: <http://csef.ru/ru/politica-i-geopolitica/524/osnovnye-polozheniya-voennyh-doktrin-ssha-i-knr-9298> (дата звернення: 01.05.2021).

³ Gibbons T. How a 4-Hour Battle Between Russian Mercenaries and U.S. Commandos Unfolded in Syria. *The New York Times* (May 24 2018). URL: <https://www.nytimes.com/2018/05/24/world/middleeast/american-commandos-russian-mercenaries-syria.html> (дата звернення: 01.05.2021).

⁴ Щербаков В. Бойня под Дейр-эз-Зором – измена или самонадеянность. *Независимое военное обозрение* (22.02.2018). URL: https://nvo.ng.ru/wars/2018-02-22/1_985_siria.html (дата звернення: 01.05.2021).

наочно стало зрозумілим, наскільки ефективною може бути тактика мережево-центричної війни.

Серед інших гібридних інструментів у військовій доктрині США можна визначити мобільні експедиційні військові підрозділи, що складатимуть загальну чисельність у понад 200 тис. військовослужбовців.

В основу конструкції національної військової доктрини США закладається концепція «всеосяжного стримування», яка складається з трьох компонентів¹:

1. Наступальний компонент – засоби повітряного та космічного нападу на основі зброї масового знищення та інших потужних інноваційних засобів;

2. Оборонний компонент – глобальна система протиракетної та протиповітряної оборони, а також в перспективі створення системи проти космічної оборони;

3. Інфраструктурна система розробки та виробництва ядерної зброї.

Ці положення мають характерні риси концепції геополітичного стримування, що втілюється у згаданій вище концепції «всеосяжного стримування». Безпосередньо елементи доктрини асиметричної війни простежуються у представлених вище принципах отримання перемоги над противником шляхом використання переваг у інноваційних технологіях, передусім через створення глобальної системи протиракетної оборони.

Також американська сторона активно використовує технології характерні доктрині «М'якої сили» та концепції рефлексійного управління, але ці інструменти більш характерні для площини міжнародних відносин й не презентуються у офіційних національних доктринах чи концепціях. Останні два інструменти в діях США можна дослідити на прикладі їх геополітичного протистояння із основними противниками – РФ, КНДР, КНР та Іраном. Особливо наочно це проявляється у конфлікті із Росією.

Порівняльна оцінка національних військових доктрин трьох провідних сучасних центрів світової політики – США, РФ та КНР, свідчить про те, що гібридні технології реалізації геополітичних протистоянь є невід'ємною частиною їхніх стратегічних та тактичних рішень. Для того, щоб це було

¹ Основные положения военных доктрин США и КНР. URL: <http://csef.ru/ru/politica-i-geopolitica/524/osnovnye-polozheniya-voennyh-doktrin-ssha-i-knr-9298> (дата звернення: 01.05.2021).

наочно зрозуміло, пропонуємо розглянути їх у вигляді порівняльної таблиці (табл. 1). Результати проведеного нами аналізу свідчать, що гібридні технології є сьогодні популярним засобом реалізації зовнішньополітичних завдань, провідними геополітичними гравцями світу. Відповідно до результатів порівнянь слід визначити низку спільних елементів національних стратегій США, КНР й РФ та добірки досліджуваних гібридних інструментів.

Перш за все, маємо відзначити, що в усіх розглянутих національних військових доктринах, безпосередньо військові компоненти складають незначну частку загальних зусиль. При цьому, як свідчить досвід крайніх двох десятиліть, не кожен геополітичний конфлікт призводить до військового зіткнення. А безпосередньо бойові дії, в переважній більшості випадків здійснюють не офіційно, із застосуванням приватних військових компаній (серед останніх – Донбас з 2014 р., Сирія з 2015 р., Судан в 2017 р., Центральна африканська республіка з 2018 р.), підрозділів ССО без ідентифікації (2014 р. – Крим), терористичних або повстанських кампаній («Інтифада» від Хамас, Хезболла, атаки ІДІЛ проти США та ЄС, діяльність «Народної міліції ЛНР», «Армії ДНР» та ін.). Прямі та офіційно визнані атакуючою стороною, військові операції, є скоріш винятковими, як, наприклад, російські «миротворці» в Абхазії (1994-2008 р.), Придністров'ї (Оперативна група ЗС РФ з 1995 р.) або операція примусу до миру під час російсько-грузинської п'ятиденної війни (2008 р.).

Разом з тим, маємо відзначити той факт, що саме військовий компонент сучасних геополітичних конфліктів характеризується найбільшим різноманіттям інструментів, які там застосовуються (США – 6, КНР – 5, РФ – 7). При цьому майже усі вони відносяться до категорії неконвенційних та не регулюються міжнародними нормативно-правовими актами. В цьому плані, для військового компоненту конфліктів, універсальними є «асиметрична війна» (РФ, США, КНР), «керований хаос» (РФ та США), «рефлексійне управління» (РФ та США), «необмежена війна» (РФ та КНР), «заколотна війна» (РФ та США), «он-лайн мережева війна» (РФ, КНР, США), «мережево-центрична війна» (КНР та США) «геополітичне стримування» (РФ, КНР, США).

Російсько-українське протистояння (1991 р. – до тепер), чергову гостру фазу якого ми переживаємо зараз, має усі ознаки гібридного геополітичного конфлікту та може бути розглянуто у трьохвимірному форматі. В цьому конфлікті, представлені практично усі типові сфери протистоянь, переважна більшість гібридних інструментів та основні етапи розгортання процесів. На нашу думку, це протистояння розпочалося одразу із набуттям Україною незалежності у 1991 році, та пройшло усі три базові фази, що є типові для гібридного геополітичного конфлікту, які виділяє автор даного дослідження. У попередніх роботах, історія цього протистояння вже розглядалася нами з точки зору інформаційного аспекту¹. Тож зараз пропонуємо поглянути на цей конфлікт саме з позиції оцінки використання типових гібридних технологій протиборства.

Перший, латентний етап російсько-українського геополітичного протистояння мав місце в проміжок часу з 1991 р. до кінця 2013 року (початок Євромайдану). В цей період, конфлікт відбувався в форматі цілеспрямованої гібридної геополітичної агресії, що здійснювалась з боку РФ.

Переважна більшість агресивних дій проти України, в цей період, здійснювалась невійськовими засобами впливу. Єдиний випадок, коли загострення російсько-українського геополітичного протистояння ледь не призвело до військового зіткнення, були події навколо коси Тузла (2003 р.)².

¹ Курбан О.В. Інформаційні війни у соціальних он-лайн-мережах: монографія. Київ: Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. С. 259-338

² Гапеева О.Л. Інформаційно-пропагандистська компанія Росії проти України під час конфлікту на острові Коса Тузла у 2003 році. *Військово-науковий вісник*. 2016. №25. С. 266-281. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vnv_2016_25_22.pdf (дата звернення: 01.05.2021).

Табл. 1. Порівняльні характеристики національних доктрин та гібридних технологій

Країна	Економічна сфера	Дипломатична сфера	Інформаційна сфера	Культурна сфера	Військова сфера	Суспільно-політична сфера	Внутрішньо-державна сфера
Росія	1. «М'яка сила»	1. «М'яка сила» 2. Рефлексійне управління 3. Геополітичне стримування	1. «М'яка сила» 2. Керований хаос 3. Рефлексійне управління 4. Необмежена війна 5. Он-лайн мережева війна	1. «М'яка сила» 2. Он-лайн мережева війна	1. Асиметрична війна 2. Керований хаос 3. Рефлексійне управління 4. Необмежена війна 5. Заколотна війна 6. Онлайн мережева війна 7. Геополітичне стримування	1. Керований хаос 2. Кольорові революції. 3. Необмежена війна 4. Заколотна війна 5. Онлайн мережева війна	1. «М'яка сила» 2. Керований хаос 3. Кольорові революції 4. Рефлексійне управління 5. Необмежена війна 6. Заколотна війна 7. Онлайн мережева війна
Китай	1. «М'яка сила»	1. «М'яка сила» 2. Геополітичне стримування.	1. Он-лайн мережева війна.	1. «М'яка сила» 2. Он-лайн мережева війна	1. Асиметрична війна 2. Необмежена війна 3. Мережево-центрична війна 4. Он-лайн мережева війна 5. Геополітичне стримування	1. Необмежена війна 2. Он-лайн мережева війна	1. Необмежена війна 2. Он-лайн мережева війна
США	1. «М'яка сила»	1. «М'яка сила» 2. Рефлексійне управління 3. Он-лайн мережева війна 4. Геополітичне стримування	1. «М'яка сила» 2. Рефлексійне управління 3. Он-лайн мережева війна	1. «М'яка сила» 2. Он-лайн мережева війна	1. Асиметрична війна 2. Керований хаос 3. Рефлексійне управління 4. Мережево-центрична війна 5. Он-лайн мережева війна 6. Геополітичне стримування	1. Керований хаос 2. Кольорові революції 3. Рефлексійне управління 4. Он-лайн мережева війна	1. «М'яка сила» 2. Керований хаос 3. Кольорові революції 4. Рефлексійне управління 5. Он-лайн мережева війна

Цей інцидент був своєрідною спробою перевірки російською стороною готовності ЗСУ дати збройну відсіч, а політичного керівництва України піти на рішучі кроки щодо захисту територіальної цілісності та суверенітету країни. В цьому разі, російською стороною використовувався такий інструмент гібридного впливу, як концепція рефлексійного управління поведінкою противника у військовій сфері. Для посилення військового компонента цього конфлікту, російською стороною також було застосовано у інформаційній та дипломатичній площинах такі гібридні інструменти, як технологія керованого хаосу, асиметрична війна, «м'яка сила». З українського боку, в якості протидії, використовувалися переважно заходи стримування. На момент цього інциденту, на озброєнні керівництва РФ ще не було «Доктрини Герасимова», тому оцінювати зазначені події можна лише за загальними параметрами, поза межами запропонованої вище тривимірної моделі.

З нашої точки зору, черговою спробою російського агресора, перевірити готовність українських силових структур, протягом цього періоду було здійснення низки гучних терактів, які можна віднести до військового компоненту гібридних дій. Мова йде про вибухи на військових складах біля м. Бахмут (2003 р.), с. Новобогданівка (2004, 2005, 2006 рр.), м. Лозова (2008 р.), а також вибух на зупинці громадського транспорту у м. Дніпро (2013 р.). В цих випадках головною метою, в першу чергу, була перевірка готовності українських силовиків щодо дій у критичних ситуаціях та реакції суспільства та такі події. За типовими ознаками мети та специфіки реалізації, ці теракти можна віднести до таких гібридних інструментів, як асиметрична війна, заколотна війна, керований хаос.

Другий етап російсько-українського протистояння, який визначається як напіввідкритий, мав місце у проміжок часу від кінця лютого 2014 року до закінченням Євромайдану та захоплення Криму. Він пов'язаний з початком протистояння на Донбасі й тривав до серпня 2014 року, до моменту входу п'яти батальйонно-тактичних груп ЗС РФ, через тимчасово непідконтрольні Україні ділянки державного кордону на південному сході (24.08.2014 р., в районі населених пунктів Берестове та

Кузнецове-Михайлівка)¹. Цей етап можна визначити, як перехідний від гібридної агресії безпосередньо до гібридної війни.

Російська військово-політична операція в Україні, в першій половині 2014 р., що отримала кодову назву «Русская весна», готувалась протягом тривалого часу й цілком вкладається у параметри геополітичного конфлікту визначені в «Доктрині Герасимова». На думку багатьох експертів, підготовка до її реалізації розпочалася одразу після закінчення російсько-грузинської війни 2008 року, й безпосереднє планування дій відбувалося з врахуванням цього досвіду.

Військовий компонент операції розпочався з незаконного переміщення 5-6 тис російських військових (підрозділи Сил спеціальних операцій ЗС РФ) на територію Автономної республіки Крим, які діяли разом із розташованим там, згідно російсько-української угоди 1997 року, офіційним контингентом ЗС РФ (15 тис військових)². Зазначені сили захопили ключові урядові та інфраструктурні об'єкти півострова й заблокували підрозділи ЗСУ у місцях їх постійного розташування. Прикриттям цих дій стали спеціально організовані протестні виступи проросійських сил в ключових населених пунктах півострова (гібридні інструменти – керований хаос, асиметрична війна, рефлексійне управління, заколотна війна). На цьому етапі, російська сторона використовувала також сили приватних військових компаній (ПВК Вагнера) та російські воєнізовані громадські об'єднання (ветеранів спецслужб, козацьких організацій тощо). Зазначені дії супроводжувалися активною інформаційною кампанією, мета якої була – представити світовим ЗМІ, саме російське бачення ситуації. Для цього залучався широкий спектр інформаційних інструментів. Детально ця сторона російської військово-політичної операції була представлена в дослідженні Т. Березовця, де він буквально по днях описав увесь перебіг подій³. Оцінюючи згадані події, Посол США в НАТО, Дуглас Л'ют висловив офіційну думку про те, що

¹ Аналіз бойових дій в районі Іловайська після вторгнення російських військ 24-29 серпня 2014 року. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2015/10/19/analiz-illovausk--14354/> (дата звернення: 01.05.2021).

² Балюк В. «Український кризис» - гражданская или гибридная война. *Wshod Europey*. 2015. №1. С.23 URL: <https://journals.umcs.pl/we/article/download/2420/1774> (дата звернення: 03.05.2021).

³ Березовец Т. Анексія: Острів Крим. Хроніки «гібридної війни». Київ: Брайт Стар Паблішінг, 2015. 392 с.

окремі, саме кадрові підрозділи ЗС РФ з'явилися на Донбасі ще в квітні 2014 року, а повномасштабне вторгнення відбулося вже в серпні¹. За офіційними даним СБУ, на початку протистоянь на Донбасі, було затримано 23 офіцера російських спецслужб, а загальна кількість озброєних сепаратистів складала близько 1 тис осіб². В середині червня, на боці сепаратистів воювали вже близько 20 тис бойовиків, переважна більшість яких були найманцями з РФ³. Місцеве населення, після початку активних бойових дій особливо не виявляло бажання ставати до лав незаконних збройних формувань, тому переважна більшість бойовиків вербувалася через «Приватну військову компанію Вагнера» та інші російські недержавні мілітарні організації. Станом на січень 2015 року, за офіційним повідомленням секретаря РНБО України, О. Турчинова, чисельність кадрових російських військових складала 8,5 тис осіб, що входили до угруповання незаконних збройних сил ЛДНР, загальною чисельністю 36,5 тис. осіб⁴. Згідно з даними оприлюдненими американським генералом Беном Годжесом, в березні 2015 року, саме кадрових російських військовослужбовців на Донбасі було вже близько 12 тис осіб⁵.

Згідно даних британського Королівського об'єднаного інституту оборонних досліджень, починаючи з серпня 2014 року, в Україні перебували військовослужбовці 55-ти військових частин ЗС РФ, серед яких найбільше всього було представників 17-ї, 18-ї, 23-ї мотострілкових бригад, 247-го та

¹ Войска РФ на Донбасі виконують командну роль. *Українська правда* (05.02.2015). URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2015/02/5/7030494/> (дата звернення: 07.05.2021).

² Балюк В. «Український кризис» - гражданская или гибридная война. *Wshod Europy*. 2015. №1. С.29. URL: <https://journals.umcs.pl/we/article/download/2420/1774> (дата звернення: 03.05.2021).

³ Балюк В. «Український кризис» - гражданская или гибридная война. *Wshod Europy*. 2015. №1. С.30. URL: <https://journals.umcs.pl/we/article/download/2420/1774> (дата звернення: 03.05.2021).

⁴ На Донбасі воює понад 38 тисяч найманців і російських військових – РНБО. *Радіо Свобода* (15.01.2015). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26795396.html> (дата звернення: 03.05.2021).

⁵ Пентагон: На востоке Украины находится 12 тысяч российских солдат. *DW* (03.03.2015). URL: <https://www.dw.com/ru/%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%BD-%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BA%D0%B5%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%8B%D0%BD%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%81%D1%8F12%D1%82%D1%8B%D1%81%D1%8F%D1%87%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%85%D1%81%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D1%82/a-18292133> (дата звернення: 06.05.2021).

104-го гвардійських десантно-штурмових полків, 331-й та 137-й гвардійські полки ПДВ, 2-га бригада спецназу¹.

Третій етап російсько-українського протистояння повністю відповідає критеріям поняття «гібридна геополітична війна». Він розпочався з першими прямими сутичками збройних сил РФ та України, в серпні 2014 року, під час Довжанського оперативного оточення підрозділів ЗСУ (15.07-07.08.2014), боями під Іловайськом (24-29.08.2014), Савур-Могилою (05.06-28.08.2014), Дебальцеве (22.01-18.02.2015) й триває по теперішній момент. Останнім масштабним боєзіткненням ЗСУ та російських гібридних військових формувань були бої в районі м. Мар'їнка, в червні 2015 року. Після цього протистояння перейшло у позиційний формат війни із взаємними обстрілами стрілецькою зброєю та малими форматами артилерійських калібрів, а також діями диверсійно-розвідувальних груп в «сірій зоні». Окремим виключенням були локальні операції в так званій «сірій зоні», на Світлодарській дузі (18.12.2016) та в районі Авдіївки (лютий-березень 2016).

Окрім класичних військових операцій, з боку РФ в цей період також використовувались інструменти заколотної та асиметричної війни у вигляді терористичних актів – підривів військових складів та об'єктів цивільної інфраструктури, поза зонами військових дій на Донбасі. Тут мова йде про підриви складів боєприпасів у м. Кривий ріг (2014 р.), м. Сватове (2015 р.), м. Балаклія (2017, 2018, 2019 рр.), с. Нова Янісоль (2017 р.), с. Калинівка (2017 р.). Також, в цей період було здійснено підриви залізничних ділянок та мостів (29.05.2014 в Чугуївському р-ні Харківської обл.; 23.12.2014 у м. Маріуполь; 20.01.2015 в с. Кузнецівка Запорізької обл.; 31.08.2020 біля с. Скорики Житомирської обл.), ділянки газогону «Уренгой-Помари-Ужгород» (17.06.2014, Лохвицький р-н Полтавська обл.), публічних заходів та офісів громадських організацій і розважальних закладів (03.12.2014, 10.12.2014, 04.01.2015, 12.03.2015, 22.03.2015, в м. Одеса; 07.10.2015 в м. Білгород-дністровський; 09.11.2014, 22.02.2015 в м. Харків; 22.08.2015 в м. Миколаїв;

¹ Sutyagin I. Russian Forces in Ukraine. P.2. URL: https://rusi.org/sites/default/files/201503_bp_russian_forces_in_ukraine.pdf (дата звернення: 01.05.2021).

30.09.2015 в м. Херсон), вбивства публічних осіб та представників силових структур (20.06.2016, 27.07.2017 в м. Києві; 31.03.2017 в м. Маріуполь)¹.

Крайнім військовим загостренням російсько-українського геополітичного конфлікту стали події пов'язані з концентрацією біля східного, північного та південного кордону України, підрозділів ЗС РФ, загальною кількістю до 80 тис військовослужбовців у квітні 2021 р. Ці дії відповідають функціоналу таких інструментів гібридного протиборства, як: рефлексійне управління поведінкою противника, он-лайн мережева війна та геополітичне стримування. Аналіз цієї ситуації вже було представлено автором даного дослідження у окремому публіцистичному матеріалі².

Першими, про вірогідність широкомасштабного наступу ЗС РФ на територію України, на весні 2021 року, офіційно повідомили експерти неурядових американських фондаций «Council on Foreign Relations» та «Center for Preventive Action», які визначили ще наприкінці 2020 року, високу вірогідність такого розгортання подій у своєму спільному річному звіті³. В лютому 2021 року, з такими ж саме висновками, представили офіційний звіт фахівці Служби зовнішньої розвідки Естонії, акцентувавши увагу на тому факті, що концентрація військ РФ у Беларусі може стати можливим фактом підготовки агресії проти України та країн Балтії⁴. Демонстративним фактом підготовки до можливої російської агресії з боку окупованих територій Донбасу стали масштабні військові навчання 1-го та 2-го армійських корпусів Південного військового округу ЗС РФ, що представляються, як «армія ДНР» та «народна міліція ЛНР», біля м. Горлівка. Також на березень було призначено спільні російсько-білоруські військові

¹ Російські диверсії та теракти на території України (2014-2018). *АрміяІнформ* (12.01.2019). URL: <https://armyinform.com.ua/2019/08/rosijski-dyversiyi-ta-terakty-na-terytoriyi-ukrayiny-2014-2018/> (дата звернення: 01.05.2021).

² Курбан О. А завтра була війна ... *Comments.ua* (17.03.2021). URL: <https://comments.ua/blog/a-zavtra-bula-viyna-789.html> (дата звернення: 19.05.2021).

³ Preventive Priorities Survey 2021. URL: https://cdn.cfr.org/sites/default/files/report_pdf/pps_2021_01.14.2021_onlineversion.pdf (дата звернення: 01.05.2021).

⁴ International Security and Estonia 2021. URL: <https://www.valisluureamet.ee/pdf/raport/2021-ENG.pdf>

навчання із відпрацювання атакуючих дій десантно-штурмових груп¹. На окрему увагу заслуговує проведена російською стороною потужна інформаційно-психологічна операція щодо можливої війни з Польщею, яку та може програти РФ за п'ять днів².

Оцінюючи перебіг російсько-українського гібридного геополітичного конфлікту на третьому етапі, слід зазначити, що більшу його частину, протиборство відбувається з використанням, переважно невійськових гібридних засобів. Основними сферами протиборства є інформаційна, дипломатична, внутрішньополітична. З типових гібридних інструментів, використовувалися методи асиметричної війни, технології рефлексивного управління, заколотної війни, керованого хаосу, інформаційної війни у соцмережах та медіа в цілому. Військові протистояння на початку третього етапу представляли собою прямі та відкриті боєз'їзнення регулярних частин ЗСУ та ЗС РФ, в форматі локальних військових операцій та дій диверсійно-розвідувальних груп. При цьому, російська сторона, своєї причетності до цих подій офіційно не визнає, попри численні документарні підтвердження та фіксовані на відео та фото, факти. Зазначені бойові дії в окремих моментах мали ознаки гібридної військової тактики мережево-центричної війни, але через брак відповідних технічних сил та засобів з обох сторін конфлікту, в повному значенні це протиборство не відповідає вищезначеному виду війни.

Щодо оцінки подальших перспектив російсько-українського гібридного конфлікту, можна зазначити, що вона потребує нових теоретико-методологічних розробок порівняно з існуючими на теперішній момент. Зокрема, тривимірна модель «Доктрини Герасимова», як найбільш універсальна та системна, не дає вже можливості чітко визначити характер та специфіку протистоянь цього року. Вони можуть розглядатися як хвильове продовження або як новий, окремий циклічний її прояв.

¹ Россия и Белороссия в марте проведут несколько совместных учений. *Известия* (15.03.2021). URL: <https://iz.ru/1136995/2021-03-15/rossiia-i-belorussia-v-marte-provedut-neskolko-sovmestnykh-uchenii> (дата звернення: 05.05.2021).

² Курбан О. Польша прогнала РФ віртуальну війну за п'ять днів. *Comments.ua* (06.02.2021). URL: <https://comments.ua/blog/polscha-prograla-rf-virtualnu-viynu-za-p-yat-dniv-650.html> (дата звернення: 19.05.2021).

Підбиваючи підсумки представленої дослідження, маємо наголосити на тому, що протягом усієї історії народження та розвитку технологій гібридних геополітичних конфліктів, військова їх складова поступово трансформувалася в бік зменшення її частки та звуження спеціалізації. Натомість посилювалися невійськові засоби протиборства. Гібридні технології протистоянь зародилися ще в давні часи, і саме тоді почалося їх вивчення. Серед найбільш відомих дослідників можна визначити китайського військового стратега Сунь-Цзи, давньогрецького історика Геродота, давньоримських істориків Йосифа Флавія, Плутарха, Амiana Марцеліна, Тита Лівія, Корнелія Тацита. Відомими були методичні розробки античних військових експертів Ксенофонта Афінського, Симона, Енея Тактика, Юлія Фронтіна. Досвід епохи Середньовіччя та Відродження, щодо гібридних технологій, проаналізував Ніколо Маківеллі, в Новий та Новітній час – прусський генерал Карл фон Клаузевіц. Експерти другої половини ХХ-поч. ХХІ ст., серед яких В. Немет, Ф. Хоффман, Д. Кілкаллен, Н. Фрейер, Д. Маккуї, З. Бжезінський, Г. Месснер, Л. Івашов, І. Панарін, В. Горбулін та ін., досліджували практичні аспекти гібридних конфліктів у реаліях інноваційних, неконвенційних війн.

Зміст та сутність поняття гібридних війн, у класичному їх розумінні, сьогодні, значно трансформувався у зв'язку з переходом їх у трьохвимірний формат: сфера (економічна, дипломатична, військова, інформаційна, культурна, суспільно-політична, внутрішньодержавна), інструменти (доктрини та концепції), хронологія (латентний, напіввідкритий та відкритий етапи). Це стало підставою для виділення автором даного дослідження трьох нових ключових понять – «гібридний геополітичний конфлікт» (комплекс підходів, дій, інструментів та сфер протиборства), «гібридна агресія» (дії одностороннього характеру) та «гібридна війна» (пряме протиборство з використанням інноваційних інтегрованих технологій).

Представлені вище три вектори застосування гібридних технологій (сфери, інструменти та хронологія), знайшли сьогодні відображення у національних військових доктринах провідних країн світу, й зокрема таких, як США, КНР та РФ. Аналіз їх військових стратегій засвідчив, що суто

військові інструменти, в сучасних гібридних конфліктах, складають орієнтовно третю або навіть четверту частину усіх сил та засобів. При цьому, військова сфера протистояння є найбільш концентрованою щодо кількості інноваційних інтегрованих гібридних інструментів.

Найбільш показовим прикладом сучасних гібридних геополітичних конфліктів став російсько-український, який йде від 1991-го року й по теперішній час. В форматі цього конфлікту протягом трьох типових етапів, було задіяне практично усі сфери притаманні гібридним протистоянням та усі основні гібридні інструменти, які на теперішній час відомі.

На сьогодні, російсько-український конфлікт проходить чергову точку біфуркації й далі може піти або на нове коло протистоянь, або нарешті піти на спад. З позиції наявних на тепер типових моделей таких конфліктів, важко оцінити його перспективи. Це свідчить про необхідність подальших поглиблених досліджень в цьому напрямку та розробку нових засобів і методів дослідження, в умовах сучасних геополітичних обставин.

Отже, у подальшому, дослідники питань сучасних гібридних геополітичних конфліктів мають проаналізувати нові реалії розгортання протистоянь в рамках російсько-українського конфлікту, війни в Сирії, посилення протистояння США та Китаю, геополітичної активності Ірану та КНДР. Цей аналіз має втілитися у формулювання та визначення нових інноваційних інтегрованих інструментів, стратегій та тактик, які сьогодні активно формуються в практичному руслі.

Наукове видання

**ВІЙНИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕПОХИ:
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ДИСКУРС**

Монографія

Видається в авторській редакції

Комп'ютерна верстка